

CZY POTRZEBUJEMY KWANTOWEJ TEOLOGII?

Wstęp

Dokonujący się na przestrzeni wieków rozwój obrazu świata związany był nieodłącznie z teoriami, eksperymentami oraz odkryciami prowadzonymi pod starożytną egidą: *filozofii naturalnej* (łac. *philosophia naturallis*)¹. Znakomitym tego przykładem są tzw. rewolucje naukowe, które wyznaczają niezwykle ważne okresy głębokich przemian światopoglądowych cywilizacji. Obecnie żyjemy w epoce postindustrialnej, której jedną z głównych dominant jest cyfryzacja życia oraz informatyzacja wszelkiego myślenia. Omawiane procesy wywoływały różnego rodzaju napięcia pomiędzy obrazem świata udokumentowanym badaniami naukowymi, a tym ukazany na kartach „Biblii”. Najczęściej przywołuje się historię przenikania do świadomości społeczeństwa teorii ewolucji, której jednym z głównych przedstawicieli był Karol Darwin (1809-1882). Dyskusja dotycząca najważniejszych implikacji wynikających ze wspomnianej teorii biologicznej, trwa do dnia dzisiejszego².

W tym „tyglu idei”, zaczęło się kształtować nowoczesne, tzw. modernistyczne społeczeństwo, poszukujące swojej tożsamości w sporze z dawnymi „powagami”. Oświecenie ze zdecydowanym manifestem o nachyleniu racjonalnym przyczyniło się do zintensyfikowania dyskusji dotyczącej dwóch obrazów świata. Systemowe

¹ Szczególnie interesująco opisuje to książka: A. Pais, *Niels Bohr's Times, in Physics, Philosophy and Polity*, Oxford 1991, s. 92-116. Autor nakreślając szczegółowo biografię jednego z najwybitniejszych fizyków, twórcę kwantowej teorii rzeczywistości ukazuje obraz epoki, w której doszło do sformułowania najważniejszych postulatów teoretycznych. Można stąd wyprowadzić wniosek, iż powstanie m.in. wydziałów fizyki w uniwersytetach zbiegło się z genezą kwantowej mechaniki.

² Co ciekawe do dziś (a więc ponad 150 lat od publikacji głównego dzieła Darwina, *O naśladowaniu gatunków*) stanowisko teologiczne pozostaje nadal głównym oponentem neodarwinowskiego ujęcia świata ożywionego. Można by bowiem oczekiwać, iż współcześni wierzący, wykształceni w kontekście współczesnej biologii będą z większą swobodą oraz wrażliwością metodologiczną podchodzić do kryzysu ewolucyjnego. W Polsce w ostatnim czasie ukazały się dwie monografie będące przykładem tego typu postawy: M. Chaberek, *Kościół a ewolucja*, Kraków 2013; tenże, *Stworzenie czy ewolucja*, Kraków 2014.

odrzucając wszystko, co nie jest uchwytnie rozumem oraz zmysłami musiało doprowadzić do ostrego konfliktu pomiędzy światem nauki a światem religii³. Niestety, zradykalizowanie obu postaw miało wpływ na powstanie głębokiego wyłomu w jednolitym obrazie świata. Oba środowiska wzajemnie oskarżały się o zacofanie, szarlatanstwo etc. Oświeceniowa oraz pozytywistyczna krytyka religii objawionej odwarstwiła więc od emancypującego się w tamtym czasie obrazu naukowego obrazu świata ufundowany na wierze judeochrześcijańskiej⁴.

Zaskoczeniem dla obu środowisk było z pewnością pojawienie się teorii kwantowej. Konserwatywne środowisko naukowe nie potrafiło przez dziesięciolecia pogodzić się z rewolucyjnym obrazem świata materialnego⁵. Wydawało się bowiem, iż świat nie może mieć tak dziwnej, tzn. nieintuicyjnej, pozbawionej możliwości zdroworozsądkowego ujęcia, natury rzeczywistości rozważanej na poziomie fundamentalnym, tj. atomowym. (Po upływie kilkudziesięciu lat od pierwszego sformułowania fizycznej teorii naukowcy zadziwili społeczeństwo, pokazując, iż w skali globalnej – kosmologicznej – wszechświat również wymyka się klasycznej fizyce). W epoce, w której powszechne było przekonanie, iż istnieje tylko to, co można zaobserwować, stało się wkrótce jasne, iż albo kwantowa teoria jest błędna albo rzeczywistość materialna na najniższym poziomie nie daje się zmierzyć w klasycznym sensie, otwierając tym samym możliwości do dalszych, teoretycznych spekulacji.

Wprowadzony przez Drugi Sobór Watykański (1962-1965) pluralizm badań teologicznych na stałe ukształtował się jako elementem charakterystyczny współczesnej teologii katolickiej. Mnogość podejść w interpretowaniu Objawienia stała się dzięki temu bogactwem wspólnoty wierzących. Jednakże w tej niezwykle bogatej panoramie dość trudno jest wskazać chociaż jeden, dobrze opracowany oraz metodologicznie ugruntowany model podejścia naukowo-teologicznego. Co więcej, można postawić hipotezę, iż współczesna teologia penetruje przede wszystkim świat człowieka opisywany i badany przez nauki humanistyczne, unikając tym samym prowadzenia badań z pogranicza wiary i nauki. Stąd niniejszy artykuł, którego jednym z głównych zadań jest próba „przełamania” oświeceniowego oraz ponowoczesnego rozdarcia w obrazie świata ukazywanym przez teologię oraz na-

³ Doskonałym opracowaniem jest monografia: J. I. Israel, *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity 1650-1750*, Oxford 2001. Zwłaszcza część druga: *Part II: The Rise of Philosophical Radicalism*, s.157-327.

⁴ Znakomitym opisem omawianego zagadnienia jest praca: B. S. Gregory, *No room for God? History, science, metaphysics, and the study of religion*, „History and Theory”, 47 (2008), s. 495-519. Autor stara się ukazać współczesną wersję sporu powstałego na przestrzeni XVIII i XIX wieku. Wskazuje na możliwość prowadzenie uzgodnionych badań w omawianej perspektywie, pozwalających na przełamanie uprzedzeń.

⁵ Warto w tym miejscu przywołać Maxa Plancka (1858-1947), jednego z twórców teorii kwantowej oraz Alberta Einsteina (1879-1955), głównego inspiratora badań grawitacji. Ci dwaj najwybitniejsi fizycy XX wieku do końca swoich poszukiwań nie mogli pogodzić się z obrazem świata zaproponowanym w ramach paradygmatu kwantowego. Każdy na swój sposób próbował udowodnić braki teoretyczne i/lub eksperymentalne.

uki przyrodnicze. Może to zachęcać do dalszych poszukiwań oraz badań, wprowadzając teologię katolicką w Polsce w świat nowych idei.

1. Rodzaje relacji teologii wobec nauki

Historia relacji pomiędzy teologią a naukami przyrodniczymi posiada złożony charakter. Z jednej strony można doszukiwać się jej śladów już w starożytności⁶. W tekstach ludzi ówczesnej epoki odnajdujemy wiele opisów religijnych oraz niereligijnych ukazujących świat człowieka. Najbardziej znakomitym przykładem udokumentowania przenikania się „naukowego” oraz „religijnego” spojrzenia na świat jest teoria Arystotelesa (384-322). Z drugiej strony powstanie nauk przyrodniczych, w sensie zbliżonym do współczesnego ich kształtu, nastąpiło wraz z pojawieniem się prac dotyczących doświadczeń Galileusza (1564-1642) i jemu współczesnych czy też *prawa zachowania masy w reakcjach chemicznych* Michała Łomosowa (1711-1765) oraz Antoine’a Lavoisiera (1743-1794). Jednakże oba przywołane punkty zwrotne zdają się być współcześnie przestarzałe oraz nieaktualne.

Wśród strategii badawczych, występujących na przecięciu się teologicznego obrazu świata z naukowym wymienić należy⁷:

– **konflikt**: autorzy skupieni w tym nurcie badawczym podkreślają, iż zarówno naukowy, jak i teologiczny obraz świata w swoim najgłębszym momencie jest zawsze skazany na konkurencję heurystyczną. Jan Kalwin (1509-1564) może być przykładem tego typu postawy. Rozwiązaniem jest wybór jednego z członów alternatywy;

– **całkowite nieprzenikanie się**⁸: najbardziej znanymi przedstawicielami tego typu strategii są Blaise Pascal (1623-1662) oraz Stephen Jay Gould (1941-2002)⁹,

⁶ Zob. L. Russo, *Zapomniana rewolucja. Grecka myśl naukowa a nauka nowoczesna*, tłum. I. Kania, Kraków 2005.

⁷ Najlepiej w tym miejscu zacytować prace uchodzące powszechnie za klasyczne: I. G. Barbour, *Jak układają się stosunki między nauką a teologią?*, „Zagadnienia Filozoficzne w Nauce” 1994, nr 16, 3-22; tenże, *Mity. Modele. Paradygmaty. Studium porównawcze nauk przyrodniczych i religii*, tłum. M. Krośniak, Kraków 1984. W najnowszym ujęciu zagadnienia warto zapoznać się z monografią: P. Bylica, *Współczesny teizm naturalistyczny z punktu widzenia modelu poziomów analizy. Problem działania sfery nadnaturalnej w przyrodzie*, w: *Biblioteka Filozoficznych Aspektów Genezy*, t. 7, Zielona Góra, 2016.

⁸ Czasem autorzy próbują zaanektować jakiś wybrany kierunek filozoficzny aby następnie na jego poziomie odnieść się do relacji nauki i wiary. Przykładem tego typu przedsięwzięcia może być publikacja: S. Creaven, *Materialism, Agnosticism and God*, „Journal for the Theory of Social Behaviour” 31 (2001), nr 4, s. 419-448. Autor ukazuje problematyczność agnostycyzmu realistycznego, nawiązującego do współczesnej filozofii nauki. Implikacje wypływające z analiz ukazują, iż utrzymywanie stanowisk agnostycznych wobec też ufundowanych religijnie jest wątpliwym przedsięwzięciem.

⁹ Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na książkę, w której autor przedstawia szczegółowo swoje argumenty skłaniające go, do radykalnego rozdzielenia dwóch magisteriów poznawczych człowieka: S. J. Gould, *Rocks of Ages*, New York, 1999. Oryginalnie

którzy stwierdzają, iż oba porządki rzeczywistości stanowią dwa nie wchodzące ze sobą w żadną relację obrazy. Posiadają one „swoją” prawdę oraz porządek ontologiczny;

– **integracja**: znakomitym przedstawicielem jest M. Heller (1936-)¹⁰. Wokół tego kierunku spotkać można badaczy wyrażających przekonanie, iż oba obrazy można (oraz w ujęciu bardziej radykalnym należy) ze sobą zintegrować, tworząc w ten sposób harmonijny, tzn. jeden „super obraz” rzeczywistości, w którym nadal można odróżnić jego składowe¹¹;

– **inspiracja** (dialog): wśród przedstawicieli wymienia się najczęściej J. Życińskiego (1948-2011)¹² oraz A. Plantinga’ę (1932-)¹³. Myślą ogniskującą badaczy jest wskazanie na pozytywną, tzn. wspierającą swój wzajemny rozwój, relację obu obrazów rzeczywistości;

– **całkowite pokrywanie się**¹⁴: stanowisko reprezentowane przede wszystkim przez myślicieli skupionych wokół programu *New Age*. Wyraża się w nim przekonanie, iż oba obrazy stanowią w gruncie rzeczy jedną rzeczywistość, a tylko nieudolny (bądź skażony grzechem rozum) widzi „podwójnie”.

Spośród wymienionych powyżej sposobów podejścia do zagadnienia dotyczącego relacji pomiędzy obrazem świata wypracowanym w ramach badań naukowych, a tym uzyskanym poprzez interpretację Objawienia wybrano strategię szerzej opracowywaną m.in. przez Życińskiego. Zadania postawione przed tym programem miały na celu ukazanie pozytywnego wpływu nauk przyrodniczych na teologię i odwrotnie. Autorzy skupieni wokół tego kręgu starają się zaakcentować wszystkie te elementy z poszczególnych dyscyplin, których powstanie i/lub rozwój nastąpiły dzięki wzajemnym inspiracjom. Kierunek ten ma na celu przede wszystkim zachęcić do interdyscyplinarnych debat oraz wypracowywania wspólnej platformy metodologicznej. W pewnym sensie jest on niezbędnym elementem właściwej kultury intelektualnej. W powyższym kluczu interpretacyjnym zostanie przedstawiony model teologii kwantowej.

w języku angielskim: *non-overlapping magisteria*. Po raz pierwszy użył tego stwierdzenia wspomniany S. J. Gould. Często używa się akronimu NOMA. Tekst ten wywołał od dnia swojej publikacji wiele dyskusji i kontrowersji. Odnosili się do niego wielokrotnie główni przedstawiciele tzw. *Nowego Ateizmu*: Richard Dawkins (1941-) oraz Daniel Dennett (1942-), V. J. Stenger (1935-2014).

¹⁰ M. Heller, *Nowa fizyka i nowa teologia*, wyd. 2, Kraków, 2014.

¹¹ Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na artykuł: R. Larmer, *Divine Agency and the Principle of the Conservation of Energy*, „Zygon” 2009, nr 44 (3), s. 544-545.

¹² Por. J. Życiński, *Wszechświat emergentny. Bóg w ewolucji przyrody*, Lublin, 2009.

¹³ Doskonałym przykładem jest monografia: A. Planting, *Where the Conflict Really Lies. Science, Religion, and Naturalism*, Oxford, 2011.

¹⁴ Niektóre podejścia charakteryzują się bardziej „hybrydową” konstrukcją, tzn. stanowią połączenie dwóch lub więcej podejść z równoczesnym ich metodologicznym ograniczeniem. Przykładem takiego typu może być tekst: J. Koperski, *The Physics of Theism: God, Physics, and the Philosophy of Science*, Oxford 2015.

2. Co to jest teologia kwantowa?

Powstały na przestrzeni wieków podział dyscyplin naukowych oraz teologicznych odzwierciedla najczęściej pola badawcze ściśle powiązane z zainteresowaniami poszczególnych epok. Stąd samych definicji „teologii” można wskazać wiele¹⁵. Nim zostanie udzielona odpowiedź na pytanie postawione w tytule, warto w tym miejscu zwrócić uwagę na rozumienie teologii, które przyjęto w artykule.

Z wielu definicji *teologii* powstałych w przeciągu XX wieków chrześcijaństwa szczególnie obiecująca wydaje się być myśl, iż *teologia jest mową o Bogu*¹⁶. W niej mocno akcentuje się tzw. *moment hermeneutyczny*, w którym upatruje się interesujący horyzont poznawczy. Motywem takiego typu postępowania jest przekonanie, iż we współczesnej debacie dotyczącej relacji pomiędzy Bogiem a światem (teologia a nauka) podejście takie pozwala na zachowanie z jednej strony odrębności metodologicznej obu dyscyplin poznania a z drugiej na zwrócenie uwagi na problematyczność wyjaśniania interpretacyjnego. Bez zachowania tej „uwspólnionej” płaszczyzny trudno wskazać na adekwatny wzorzec heurystyczny.

Spotykając się po raz pierwszy z zagadnieniem *kwantowej teologii*, przeczytać można następujące prace: J. Polkinghorne, *Quantum Physics and Theology: An Unexpected Kinship*¹⁷, V.J. Stenger, *Quantum Gods. Creation, Chaos, and the Search for Cosmic Consciousness*¹⁸, D. O'Marchu, *Quantum theology. Spiritual implications of New Physics*¹⁹ oraz pracy W.E. Brown, *Quantum Theology: Christianity and the New Physics*²⁰. Wymienione publikacje należy uznać za początkowe próby sformułowania głównych postulatów *kwantowej teologii*. Spośród nich zostaną poniżej przedstawione dwie pierwsze, które aktualnie wydają się być najlepiej udokumentowane.

J. Polkinghorne

We wstępie do swojej książki Polkinghorne zauważa, iż na początku myślał o nadaniu swojej pozycji tytułu: *Kwantowa Teologia* (ang. *Quantum Theology*). Jednakże takie przedsięwzięcie mogłoby sugerować, iż w książce będzie chodziło

¹⁵ H. Bürkle, *Theologie*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, red. W. Kasper, Freiburg-Basel-Rom-Wien 2000, t. 9, s. 1435-1447.

¹⁶ Uzasadnieniem tego wyboru jest artykuł: J. Szymik, *Teologia jako (roz)mowa o Bogu/człowieku*, „*Studia Salvatoriana Polonica*” 2007, t. 1, s. 15-22.

¹⁷ J. Polkinghorne, *Quantum Physics and Theology. An Unexpected Kinship*, New Heaven and London, 2007.

¹⁸ V. J. Stenger, *Quantum Gods: Creation, Chaos, and the Search for Cosmic Consciousness*, New York, 2009.

¹⁹ D. O'Marchu, *Quantum theology. Spiritual implications of New Physics*, bmv.1997.

²⁰ W. E. Brown, *Quantum Theology: Christianity and the New Physics*, „*JETS*” 33 (1990), nr 4, s. 477-478.

o jakiś szczególnie złożony typ dyskursu²¹. Powyższa uwaga jest głębsza niż się pozornie wydaje, dlatego w dalszej części zostanie poddana analizie.

Autor czyniąc wspomniane zastrzeżenie, wydaje się sugerować, iż jedyną przeszkodą nie pozwalającą mu na używanie zwrotu *kwantowa teologia* jest mogąca budzić poważne zastrzeżenia renoma wszelkich, kwantowych idei. Innymi słowy możliwość odebrania przez czytelników monografii jako pozycji promującej *New Age*, wstrzymała publikację pod tym tytułem. Oznacza to, iż Polkinghorne zmienił wyłącznie tytuł, nie zmieniając treści. Można więc stąd wyciągnąć pośredni wniosek, iż cała pozycja jest próbą ukazania tego, czym jest kwantowa teologia. Omówioną wskazówkę można potraktować więc jako klucz hermeneutyczny, pozwalający na zinterpretowanie całej monografii filozofa.

Zanim autor przejdzie do podawania konkretnych przykładów punktów zbieżnych pomiędzy kwantową teorią a teologicznym ujęciem rzeczywistości, czyni drugą istotną uwagę interpretacyjną, wskazując, iż jest to główne zadanie książki²². Widać w tym miejscu wyraźnie konkretne urzeczywistnienie projektu badawczego Polkinghorna. Badaczowi należy, aby projekt badawczy, który można by wobec powyższych uwag nazwać *kwantową teologią*, rozwijać jako wyliczanie oraz interpretowanie analogii występujących pomiędzy fizyką kwantową a teologią.

V.J. Stenger

Publikacje amerykańskiego fizyka i filozofa wpisują się w program badawczy nazywany powszechnie *Nowym Ateizmem*. Autorzy skupieni wokół tego kierunku starają się z relacji nauki i wiary wyprowadzić argumenty przemawiające za tezą negującą istnienie Bytu Absolutnego, którego chrześcijanie nazywają Bogiem.

Stenger odróżnia duchowość kwantową od teologii kwantowej. Autor stwierdza, iż:

„*Pierwsza koncepcja, którą nazywam kwantową duchowością twierdzi, iż kwantowa mechanika dostarczyła nam połączenia pomiędzy ludzkim umysłem a kosmosem. Druga koncepcja, którą nazywam kwantową teologią, twierdzi iż mechanika kwantowa oraz teoria chaosu zapewnia miejsce dla działania Boga w świecie bez łamania jego własnych naturalnych praw*”²³.

²¹ J. Polkinghorne, dz. cyt., s. IX. [In the case of this short volume, I was tempted at first to go for ‘Quantum Theology’. However, I rejected that idea because the choice of such a title might have given the disagreeable appearance of trying to appeal to a style of discourse that one might call quantum hype—the invocation of the peculiar character of quantum thinking as if that were sufficient licence for lazy indulgence in playing with paradox in other disciplines. It is certainly true that quantum theory serves as an illustration of the fact that reality often turns out to be stranger than we could have thought] (tłum. własne).

²² Por. J. Polkinghorne, dz. cyt., s. 22. [The purpose of this book is to pursue further the analogies between the scientific investigation of the physical world and theological exploration of the nature of God].

²³ V. J. Stenger, *Quantum Gods...*, s. 14, [The first concept, which I term quantum spirituality, asserts that quantum mechanics has provided us with a connection between the

Stenger wyraźnie oddziela od siebie zagadnienia związane z kwantową naturą ludzkiej świadomości od tych związanych z działaniem Boga w świecie. Te pierwsze zbyt często bowiem identyfikowane są z prądem kulturowym zwanym *New Age*. Kwantowa teologia posiada więc specyficzne zadanie, którym jest konkordyzacja Bożego działania w świecie badanym i opisywanym poprzez fizykę. Oznacza to, iż teolodzy wywodzący się z tego kierunku badawczego podejmują się przede wszystkim próby wskazywania na konkretne przypadki, które dotychczas (tzn. przed powstaniem teorii kwantowej) pozostawały w jawnej sprzeczności z fizyką, będąc często uznawanymi za cud w sensie religijnym. Stengera koncepcja *teologii kwantowej* posiada więc minimalistyczny charakter metodologiczny oraz odznacza się „płynną” strategią eksplanacyjną²⁴.

Kwantowa teologia jest współczesnym podejściem multidyscyplinarnym posiadającym własny program badawczy, uwzględniający różnice oraz podobieństwa metodologiczne teologii oraz kwantowej mechaniki i teorii chaosu. Jej celem badawczym jest włączenie we własną oś interpretacyjną zagadnień fizycznych, pomagających w wyjaśnianiu Bożego Objawienia.

Wśród postulatów, które można odnaleźć w publikacjach autorów traktujących o *kwantowej* teologii, warto przytoczyć następujące:

- teologia kwantowa – pomimo złożenia z różnych metodologii badawczych cechujących obie składowe jest możliwa do uprawiania. Istnieje bowiem grupa badaczy wyrażających przekonanie, iż absolutnie błędnym jest łączenie tez naukowych z tezami teologicznymi²⁵;
- wnosi ona istotnie nowe rozumienie rzeczywistości zarówno naukowej, jak i religijnej;
- może uchronić teologię oraz fizykę przed wpadnięciem w potrzask *New Age* oraz scjentyzmu;
- może stanowić ważną składową współczesnej apologetyki (jak jej treść oraz sposób argumentacji), w szczególności wobec stosowanych przez Nowych Ateistów argumentów fizycznych wykluczających istnienie Boga²⁶;

human mind and the cosmos. The second concept, which I term quantum theology, argues that quantum mechanics and chaos theory provide a place for a God to act in the world without violating his own natural laws.] (tłum. własne).

²⁴ Interesujące jest, iż najwięcej elementów teoretycznych oraz metodologicznych składających się na program badawczy *teologii kwantowej* odnaleźć można w publikacjach autorów identyfikowanych jednoznacznie ze środowiskiem *Nowego Ateizmu*.

²⁵ O problematyczności tego typu postępowania zob.: Ł. B. Michoń, *Czy współczesny uniwersytet potrzebuje teologii oderwanej od filozofii przyrody?*, w: *Misja teologii w uniwersytecie*, red. M. Jodkowski, A. Nalewaj, M. Piechocińska-Kłos, Olsztyn 2015, s. 149-158. Autor wyraża przekonanie, iż w przedsięwzięciu polegającym na zestawianiu ze sobą tez teologicznych z naukowymi, konieczna jest interpretacja pośrednia, którą wedle postulatu J. Turka może być filozofia przyrody.

²⁶ V. J. Stenger, *Quantum Gods: Creation, Chaos, and the Search for Cosmic Consciousness*, New York 2009.

– pozwala dokonać korekty przyjętych założeń ontologicznych, obecnych w obu modelach rzeczywistości oraz uwrażliwić na obecne w nich momenty ontologiczne.

Model teoretyczny uprawiania *kwantowej teologii* wymaga doprecyzowywania granic metodologicznych, gdyż inaczej mógłby się okazać zbędnym projektem heurystycznym. Z pewnością jest on połączeniem naturalizmu metodologicznego z kołem hermeneutycznym, stosowanym m.in. w teologii fundamentalnej²⁷. W aktualnym pluralizmie teologicznym warto zwrócić uwagę na ten model. Jednym z jego głównych założeń jest przekonanie, iż człowiek zanurzony w swojej dziejowości uzyskuje swoją tożsamość poprzez rozumowe odniesienie się do swojej czasowej egzystencji. Poszukujący sensu potrzebuje nieustannego odnoszenia się do swojej historycznej, w sensie historiozoficznego, sytuacji. Dzięki temu odnajduje nadzieję, która „usprawiedliwia” badania świata w oparciu o rozum²⁸.

3. O potrzebie kwantowej teologii

Kwantowa teologia z pewnością jest współczesnej myśli religijnej potrzebna. Poniżej zostaną zaprezentowane najważniejsze korzyści wynikające z tego kierunku badań. Dzięki nim bardziej zrozumiemy, dlaczego na pytanie postawione w tytule artykułu udzielono odpowiedzi pozytywnej.

W celu przekonania się o znacznym wpływie kwantowej teorii na język teologiczny warto sięgnąć do prac opisujących różne aspekty fizycznych podstaw²⁹. Z jednej strony trudno jest wskazać na sensowne poszerzanie słownika teologicznego o wyjątkowo specyficzny formalizm aparatu matematycznego omawianej strategii badawczej. Zrozumienie bowiem takich zagadnień jak: *liczby zespolone, przestrzeń Hilberta, nieliniowość równań* nie wnosi prawie nic do teologicznej refleksji. Z drugiej strony obrazowe, metaforyczne ujęcia (najczęściej są to po prostu popularyzacje nauki) pozwalają teologii dostrzec możliwość zbliżania się w swoim hermeneutycznym przedsięwzięciu (łac. *fides querens intellectum*) do rozumienia natury rzeczywistości zasygnalizowanej słowami-kluczami jak: *kot Schrödingera, kwantowe splątanie, kwantowy wymiar, tunelowanie, teleportacja itp.*

Drugim argumentem przemawiającym na rzecz korzyści płynących z prowadzenia badań w ramach projektu *teologii kwantowej* jest możliwość dotarcia teologii do rdzenia współczesnej kultury. Trudno bowiem utrzymać dziś przekonanie, iż

²⁷ Znakomitym przykładem teologa zajmującego się zagadnieniem hermeneutycznej natury teologii są publikacje Claude’a Geffré (1926-). Wśród nich warto zająrzeć do: tenże, *Croire et interpréter. Le tournant herméneutique de la théologie*, Paris, 2001; tenże, *Le christianisme au risque de l’interprétations*, Éditions du Cerf, 1983.

²⁸ Zob. H. Seweryniak, *Spes querens intellectum. Espérance et compréhension dans l’herméneutique de Paul Ricoeur*, Roma, 1984; F. Szulc, *Źródłowa dziejowość wiary a hermeneutyka teologiczna*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 22 (1989), 259-266; współcześnie: G. Barth, *Hermeneutyka osoby*, Lublin, 2013.

²⁹ Por. A. S. Tune, *Quantum Theory and the Resurrection of Jesus*, „Dialog: A Journal of Theology” 43 (2004), nr 3, s. 166-176.

nauka oraz technologia znajdują się poza kulturą. Wyłączenie nauk przyrodniczych z kręgu kultury społecznej skutkuje pogłębieniem dramatycznego „rozdarcia” w obrazowaniu rzeczywistości. Wspólnym interesem teologów i naukowców winno być wprowadzanie nauk przyrodniczych w świat humanistyki i nadawanie temu przedsięwzięciu odpowiedniej interpretacji. Nowoczesny oraz fundamentalny charakter badań kwantowej fizyki i kwantowej teologii pozwoli tej ostatniej znaleźć odpowiedni sposób na dotarcie do współczesnego człowieka zanurzonego w kulturze przenikniętej fizyką.

Trzecim argumentem przemawiającym za uprawianiem *teologii kwantowej* jest dostrzeżenie w niej możliwości przeprowadzenia „diagnostyki” własnych uwikłań w rozumienie materii. Od refleksji dotyczącej natury stworzonego świata po kwestię transsubstancjacji język teologiczny nieustannie posługuje się wyrażonym wprost bądź nie wprost rozumieniem budowy materii. Uogólniająca – poprzez abstrakcję i separację – teoria hylemorfizmu Św. Tomasza z Akwinu mogła stać się podstawą sakramentologii Soboru Trydenckiego (1545-1563), gdyż posiadała jasno wyrażone przekonanie odnośnie do materii. Warto inspirować współczesną teologię do tego typu poszukiwań.

W ostatniej części zostaną przedstawione cztery pola badawcze teologii, w których można by zastosować kwantową teorię. Pierwszym jest antropologia teologiczna rozwijająca szczególnie aspekt wolnej woli człowieka oraz świadomości człowieka. Drugim obszarem poszukiwań jest protologia, zajmująca się zagadnieniem powstania świata oraz jego dalszego istnienia. W kolejnym akapicie poświęcono uwagę kwestii zmartwychwstania ciał, zwłaszcza ciała Jezusa Chrystusa, aby w finalnym punkcie zwrócić uwagę na kwantową eschatologię. Dzięki temu stanie się bardziej oczywiste, dlaczego we współczesnym pluralizmie interpretacji teologicznych przydatne jest rozwijanie kierunku *teologii kwantowej*.

Antropologia³⁰. Współczesną antropologię zdominowały przede wszystkim zagadnienia wolnej woli człowieka oraz natura jego umysłu. Stąd można odnieść wrażenie, iż współczesne, filozoficzne rozważania dotyczące człowieka z wolna zaczynają zanikać. Jednakże w obu kierunkach badawczych istnieją odgałęzienia, które można określić wspólnym mianem: *fizyczne podstawy*. Antropolodzy doszukują się mariaży pomiędzy teorią filozoficzną a fizyczną. Dlatego też istnieją kwantowe podstawy wolnej woli człowieka oraz kwantowa natura świadomości. Osobliwość natury ludzkiej jak i powiązanie jej ze stworzeniem na obraz Boga (łac. *imago Dei*) może znaleźć interesujące poznawcze dopełnienie w ramach badań kwantowej teologii.

³⁰ Por. J. F. Haught, *Is Physics fundamental? Robert Russel on Divine Action*, „Zygon” 2010, nr 45 (1), 213-220. Autor odwołując się do badań Russel’a dotyczących teologii natury (ang. *theology of nature*) prowadzi dyskusję dotyczącą pytania: na ile fundamentalne prawa kwantowej teorii można odnosić do teologii natury.

Protologia³¹. Chrześcijański dogmat o stworzeniu świata zbudowany jest z dwóch niezwykle ważnych składowych: stworzenia z niczego (łac. *creatio ex nihilo*) i stwarzania nieustannego (łac. *creatio continua*). Oba zagadnienia nabierają interesującego zabarwienia w kontekście współczesnej kosmologii oraz mechaniki kwantowej. W oparciu o teorię jednoczącą obie dziedziny poznania ludzkiego, jaką z pewnością są prace nad kwantową grawitacją, Boże działanie wydaje się być mniej nieracjonalne. Przestaje być kontrargumentem teistycznym. Badania prowadzone w modelu *teologii kwantowej* mogą znacznie przyczynić się od osłabienia argumentacji ateistycznej, wzmacniając równocześnie teologiczną interpretację aktu stworzenia i dalszego stwarzania.

Wcielenie³². Przykładem ilustrującym powiązanie kwantowej mechaniki ze współczesną teologią jest spuścizna Thomasa F. Torrence'a (1913-2007). Szkocki duchowny starał się prowadzić swoje rozważania w pobliżu fizyki. W jego pracach nie zabrakło również tych poświęconych jednemu z najbardziej chrześcijańskich dogmatów, jakim jest Wcielenie Słowa. Próba konkordyzacji greckiego sformułowania *homoousion* ze współczesną kwantową mechaniką ukazuje wzajemne „naświetlanie” się omawianych koncepcji. Przy zastosowaniu skromnego aparatu matematycznego można by jeszcze lepiej uchwycić rozumienie dogmatu.

Zmartwychwstanie³³. Kolejnym, fundamentalnym dogmatem chrześcijańskim, nad którym prowadzone są badania w ramach *teologii kwantowej*, jest zmartwychwstanie ciała, a szczególnie Jezusa z Nazaretu. Autorów interesuje najczęściej stan uwielbionego ciała Jezusa, gdy ten przychodzi pomimo zamkniętych drzwi. Tune zauważa, iż nadal potrzebny jest element wiary, aby uwierzyć w zmartwychwstanie, jednakże współczesna fizyka opisująca materię na poziomie „mikro” może pomóc nam w pełniejszym zrozumieniu omawianego wydarzenia. Odwołując się do przekonania, iż Bóg może działać w świecie w sposób wolny (gdyż jest jego Stworzycielem), Jezus również po zmartwychwstaniu działa w sposób wolny. W ten sposób autor próbuje zaakcentować te elementy orędzia o zmartwychwstaniu, które mogą zostać lepiej zrozumiane w odniesieniu do mechaniki kwantowej³⁴.

³¹ W obliczu pytań współczesnych ludzi dotyczących obecności oraz działania Boga w świecie badanym oraz opisywanym przez współczesną naukę, warto zwrócić uwagę na publikację: N. E. Abrams, *A God that could be real in the new scientific universe*, „Zygon” 2015, nr 50 (2), 376-388. Autorka stara się udzielić pozytywnej odpowiedzi na następujące pytanie: czy może coś aktualnie istnieć w naukowym świecie godnego nazwy Bóg? (*Could anything actually exist in the scientific universe that is worthy of name, God?*).

³² Por. T. Luoma, *Incarnation and Physics. Natural Science in the Theology of Thomas F. Torrence*, Oxford 2002.

³³ Por. Th. F. Torrence, *Space, Time, and Resurrection*, Edinburgh 1998.

³⁴ A. S. Tune, dz. cyt., s. 166, 169-171.

Eschatologia³⁵. Gdy poszukuje się odpowiedzi na pytanie o wzajemne powiązanie naukowego obrazu świata z religijnym, najczęściej natrafia się na eschatologię. W niej poszukuje się najbardziej intensywnie powiązania tego, co ziemskie z tym, co niebieskie. Współczesny dyskurs prowadzony jest w kontekście dwóch dyscyplin naukowych: kosmologii (kwantowej) oraz teorii kwantowej. Zastanawiającą bowiem jest dla ludzkiego umysłu spostrzeżenie, iż w całym kosmosie występują zjawiska opisywane w oparciu o formalizm kwantowej mechaniki. Zadania stojące przed *kwantową teologią* polegają na ukazywaniu elementów wspólnych oraz różniących kwantową katastrofę i chrześcijańską wiarę dotyczącą rzeczy ostatecznych.

Zakończenie

Od starożytności człowiek poszukuje odpowiedzi na najbardziej fundamentalne pytania dotyczące otaczającego go świata, jak i siebie samego. Spotkanie tego co racjonalne, empirycznie uchwytnie w człowieku z tym, co przekracza naturalne metody poznania świata tworzy sieć naprężeń. W gruncie rzeczy można postawić hipotezę, iż im większa jest kultura intelektualna danej epoki, tym bardziej pozytywny obraz rzeczywistości tworzą poszczególne nauki. W XXI wieku teorią uznawaną powszechnie za najbardziej fundamentalną, tzn. opisującą rzeczywistość na poziomie najbardziej podstawowym, jest kwantowa mechanika. Wyzwania, przed którymi stawia wierzących obraz współczesnej nauki, można sensownie i rzeczowo rozwijać w ramach *teologii kwantowej*. Cechująca się złożoną metodologią pozwala maksymalnie blisko sprowadzić do wzajemnego dialogu dziedziny wiedzy, które obecnie pozostają w ostrym napięciu. W powyższych analizach próbowano udzielić pozytywnej odpowiedzi na pytanie zawarte w tytule artykułu. Przechodząc od definicji *kwantowej teologii* oraz postulatów na przykładach dotyczących poszczególnych zagadnień teologicznych pokazano możliwe zadania stojące przed nią.

Streszczenie

Celem artykułu jest próba sformułowania pozytywnej odpowiedzi na następujące pytanie: czy potrzebujemy kwantowej teologii? Dlatego też na samym początku zaprezentowano możliwe strategie badawcze dotyczące relacji nauki wiary. Następnie ukazano próby sformułowania definicji kwantowej teologii. W ostatniej części na przykładach teologicznych, zobrazowano możliwe zadania. Wśród zagadnień teologicznych wymienia się: antropologię, protologię, Wcielenie, Zmartwychwstanie oraz eschatologię.

³⁵ Przykładem eschatologii chrześcijańskiej rozważanej w kontekście współczesnej fizyki jest publikacja: R. J. Russell, *Eschatology and Scientific Cosmology: From Deadlock to Interaction*, „Zygon” 2012, nr 47 (4), 997-1014.

Słowa kluczowe: kwantowa teologia, relacja pomiędzy nauką i wiarą, metodologia teologii; filozofia nauki, V. J. Stenger, J. Polkingorne.

Do we need quantum theology?

S u m m a r y

The aim of this article is to attempt to provide a positive answer to the following question: do we need a quantum theology? Therefore, at the outset it presents possible strategies for research on the relationship between: science and faith. Then, it shows the attempts to formulate the definition of quantum theology. In the last part possible theological tasks are illustrated by the way of the examples. Among the theological issues are: anthropology, prothology, the Incarnation, the Resurrection, and eschatology.

Key words: quantum theology, relation between science and faith, methodology of theology, philosophy of science, V.J. Stenger, J. Polkingorne.